

Bastina

pokretač razvoja

www.bastina.eu

 Baština - pokretač razvoja

Zajedničke prekogranične aktivnosti u primjeni novih metodologija na zaštiti i upravljanju prirodnom i kulturnom baštinom na području Dubrovnika i Boke Kotorske

ANALIZA KATASTRA DUBROVNIKA 19. ST. S TRAN- SKRIPCIJOM UPISNIKA GRAĐEVINSKIH ČESTICA TE IZRADOM BAZE PODATAKA PODRUČJE GRADA DUBROVNIKA U FRANCISKANSKOM KATASTRU

Izrađivač:
NEIR D.O.O. SPLIT
Istraživački osvrt:
mr.sc. Sanja Buble

Studija predstavljena na Danima krajolika u okviru Međunarodnog simpozija "Budućnost povijesnog urbanog krajolika Grada Dubrovnika, dobra svjetske baštine (UNESCO) – nove metodologije urbane konzervacije u kontekstu upravljanja prostornim razvojem", u Dubrovniku, 06. i 07. studenog 2014.

Opština Tivat
Trg Magnolija br.1, 85320 Tivat, Crna Gora
Telefon + 382 (0)32 661-345, Fax + 382 (0)32 671-387
E-mail: bastina@opstinatvat.com
www.opstinatvat.com

Zavod za prostorno uređenje DNŽ
Petliovrijenci 2, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska
Telefon +385 (0)20 322 800, Fax +385 (0)20 321 055
E-mail: zavod.bastina@gmail.com
www.zzpudnz.hr

Ovaj projekt je financiran od strane Europske unije

Partneri i suradnici:

Ova studija nastala je uz financijsku podršku Europske unije. Za sadržaj je odgovoran Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije i ne odražava nužno stavove Europske komisije.

Croatia - Montenegro
www.cbccro-mne.org

NEIR D.O.O. SPLIT

Analiza katastra Dubrovnika 19. st. s transkripcijom upisnika građevinskih čestica te izradom baze podataka

Područje grada Dubrovnika u Franciskanskom katastru Istraživački osvrt

Autor: mr.sci. Sanja Buble

2013./2014.

Ovaj projekt je financiran od strane Europske unije

www.cbccro-mne.org

Opština Tivat
Trg Magnolija br.1, 85320 Tivat, Crna Gora
Tel. + 382 (0)32 661 345, Fax. + 382 (0)32 671 387
E-mail: bastina@opstinativat.com
www.opstinativat.com

Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije
Petilovrijenci 2, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska
Tel. +385 (0)20 322 800, Fax. +385 (0)20 321 055
E-mail: zavod.bastina@gmail.com
www.zzpu.dnz.hr

NEIR d.o.o. Split

Analiza katastra Dubrovnika 19. st. s transkripcijom upisnika građevinskih čestica te izradom baze podataka

Sažetak

Godine 1806. na području Habsburške monarhije počele su pripreme za uvođenje novog sustava oporezivanja prihoda od poljodjelstva, jedinstvenog za čitavu državu, zbog čega je bilo potrebno načiniti inventar svih poreznih obveznika i njihove imovine, odnosno, uspostaviti stabilni katastar. Uspostava stabilnog katastra temelji se na ukazu Franje I. od 23. prosinca 1817. godine (Patent über die Einführung des stabilen Katasters). Stoga se katastar uspostavljen temeljem te uredbe naziva Franciskanskim katastrom. Katastarska izmjera habsburških zemalja trajala je od 1823. do 1838. godine. Teritorijalno je organizirana u skladu s upravno-teritorijalnim ustrojem Habsburške monarhije po kojem je Dalmacija bila podijeljena na četiri okruga: Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor. Okruzi su podijeljeni na kotareve, a kotarevi na općine. Grad Dubrovnik bio je sjedište Dubrovačkog okruga i kotara Dubrovnik koji je obuhvaćao sedam općina: Dubrovnik, Rijeka Dubrovačka, Breno (Župa Dubrovačka), Zaton, Lopud, Koločep i Šipan.

Ishodište sustava izmjere Dalmacije bilo je u Beču (Bečki koordinatni sustav). Katastarska izmjera provedena je grafičkom metodom mjerenja (geodetski stol), a osnovna mjerna jedinica bila je 1 hvat (klafter). Dubrovačko područje premjereno je 1837. godine. Nakon izmjere za svaku pojedinu katastarsku općinu načinjeni su katastarski planovi i operati. Planovi su iscrtani u mjerilu 1:2880, a planovi povijesnog grada Dubrovnika unutar zidina u četverostrukom uvećanju, u mjerilu 1:720. Katastarski operati sastoje se iz opisa granica katastarske općine, upisnika čestica zemlje (Protocollo delle particelle dei terreni), umetnutih listova upisnika čestica zemlje, upisnika čestica zgrada (Protocollo delle particelle degli edificii), umetnutih listova čestica zgrada, nacрта nepodijeljenih posjeda, abecednog popisa vlasnika zemljišta i građevina i Operata porezne procjene (Operato dell'estimo censuario) u čijem je uvodnom dijelu ekonomski opis katastarske općine. Uz njih su se prilagale i žalbe te odgovori na žalbe. Svi su dokumenti pisani talijanskim jezikom, a imena i prezimena vlasnika katastarskih čestica, nazivi kućišta, zaselaka, sela i predjela te toponimi transkribirani su u duhu talijanskog jezika (stoga se isto ime ili toponim ne piše uvijek na isti način).

Kotar Dubrovnik (Distretto di Ragusa) obuhvaćao je 40 katastarskih općina: Brašina, Brgat Gornji, Brgat Donji, Brsečine, Buići, Čajkovicica, Čelopeci, Čibača, Duba, Dubrovnik, Grbavac, Gromača, Gruž, Kliševo, Knežica, Koločep, Komolac, Lopud, Ljubač, Makoše, Martinović, Mokoše, Mravinjac, Mrčevo, Obuljeno, Orašac, Osojnik, Petrača, Petrovo Selo, Plat, Prijedor, Rožat, Soline, Suđurađ, Sustjepan, Šipanska Luka, Šumet, Trsteno, Zaton i Zavrelje. Zapisnici čestica zemlje i čestica zgrada dubrovačkog područja su iz 1837., a ekonomski opisi iz 1844. godine. Zbog brojnih izmjena stanja u katastru bilo je potrebno provesti reambulaciju katastra koja je provedena prema potrebi pa su najprije došle na red one općine u kojima je bilo najviše izmjena. Katastarske općine kotara Dubrovnik reambulirane su 1876., 1887., 1878., 1879., 1881., 1881., 1882. godine. Promjene su se unosile na originalne planove prvog premjera crvenim tušem, a načinjeni su novi operati koji su nadopunjeni posjedovnim listovima. Iako je katastar izrađen kao inventar svih poreznih

obveznika i njihove imovine kako bi se stekli uvjeti za primjenu novog sustava oporezivanja prihoda od poljodjelstva, on je i jedan od značajnih povijesnih izvora iz kojeg se čitaju socijalne, demografske i ekonomske prilike naših krajeva tijekom 19. stoljeća.

Opsežno katastarsko gradivo koje se odnosi na područje Istre i Dalmacije čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Splitu, u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju.

Najznačajniji dokumenti katastarskog gradiva su mape te pisano gradivo - Upisnici čestica zemlje, Upisnici čestica zgrada i Operat porezne procjene s uvodnim dijelom, gospodarskim ili ekonomskim opisom (Introduzione). Gospodarski opis općine je izuzetan povijesni izvor koji na jednom mjestu dokumentira prirodni i kulturni krajolik određenog područja te kroz niz statističkih i gospodarskih podataka oslikava način života na tom prostoru početkom 19. stoljeća.

Svaka pojedina općina opisuje se u petnaest poglavlja: 1. Topografija (Topografia), 2. Granice (Confini), 3. Stanovništvo (Popolazione), 4. Životinje (Bestiame), 5. Rijeke, bujice, jezera, bare i močvare (Fiumi, torrenti, laghi, stagni e paludi), 6. Putovi (Strade), 7. Tržnice (Piazze di Mercato), 8. Utezi i mjere (Pesi e misure), 9. Obradeno zemljište, neobrađeno zemljište i neupotrebljivo zemljište (Tereni coltivati, non coltivati, e non utilizzabili), 10. Poljodjelski proizvodi (Prodotti dei terreni), 11. Način obrade zemlje (Coltivazione del Suolo), 12. Kvaliteta i vrijednost proizvoda (Qualità e valore del prodotto), 13. Ograničenja imovine i broja posjeda (Vincoli della proprietà e numero delle possessioni), 14. Kuće (Case), 15. Proizvodnja (Industria).

Pilot područje na koje se odnosi studija „Analiza katastra Dubrovnika 19. st. s transkripcijom upisnika građevinskih čestica te izradom baze podataka“ prema ustrojstvu austrijske uprave u 19. stoljeću obuhvaćalo je administrativne općine Rijeka Dubrovačka (10 katastarskih općina), Dubrovnik (3 katastarske općine) te zapadni dio Župe Dubrovačke (4 katastarske općine), općine istočno od grada koja je kroz cijelu svoju povijest bila usko povezana s Dubrovnikom pa tako i u 19. stoljeću.

U sklopu studije za sve katastarske općine nabavljena je skenirana građa iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju splitskog Državnog arhiva: mape, upisnici i ekonomski opisi. Pisana građa je prevedena i upisana u excel tablice. Mape su spojene i georeferencirane te je tako stvorena baza podataka za daljnju analizu krajolika.

Prema podacima iz katastarskog gradiva promatrano područje u 19. stoljeću tvorila su tri različita krajolika – područje današnjeg grada, ruralno područje vezano uz Omblu (Rijeka Dubrovačka) i brdoviti stočarski krajolik zapadnog dijela Župe Dubrovačke (Breno).

Dubrovnik

Administrativna općina Dubrovnik obuhvaćala je obalno područje od spoja estuarija Omble s Jadranskim morem na sjeveru pa sve do granice sa Župom Dubrovačkom na jugu. Sa sjevera i sjeveroistoka okruživao ju je teritorij Rijeke Dubrovačke. U sastavu općine Dubrovnik bio je otočić Lokrum. Područje Dubrovnika bilo je podijeljeno na tri katastarske općine: Dubrovnik (Comune di Ragusa), odnosno povijesni grad unutar zidina, općinu Pile, Ploče i Bosanka (Comune di Pille, Ploche e Bossanka) koja je obuhvaćala gradske četvrti izvan zidina - Pile na zapadu, a Ploče na istoku te teritorij koji se od grada penjući se na Srđ protezao prema sjeveru i istoku sa selom Bosanka. Katastarska općina Gruž (Comune di Gravosa) obuhvaćala je područje prostrane luke, poluotok na njezinoj zapadnoj strani i brežuljkasto područje istočno, sve do granice s općinama Rijeke Dubrovačke na sjeveru i Bosanke na istoku. U gradu su bile smještene sve administrativne,

civilne i vojne institucije okruga, prvostupanjski sud nadležan za građanske parnice svih stanovnika okruga te sjedište biskupije.

U povijesnom gradu Dubrovniku, unutar gradskih zidina živio je 3551 stanovnik. Svi stanovnici grada živjeli su od prihoda sa svojih posjeda (zemlje koju su obrađivali koloni na području čitavog dubrovačkog okruga ili kuća koje su iznajmljivali), od obrta, trgovine, pomorstva, poduzetništva, kapitala i činovničkih plaća.

U općini Pile, Ploče i Bosanka živjelo je 2150 stanovnika od čega je 1270 stanovnika živjelo od svojih posjeda ili proizvodnje i obrta ne obrađujući zemlju. Stoga se u upisnicima kao zanimanja vlasnika parcela, uz plemiće i posjednike, navode liječnici, ljekarnici, svećenici, trgovci, notar, službenici, pomorci te obrtnici poput krojača, tkalca, kožara, gravera, zidara. Stanovali su u gradskim četvrtima Pile i Ploče. Područje Ploča bilo je rahlo izgrađeno - na strmim obroncima Srđa sjeverno od grada i na uskom pojasu nad morem istočno od gradskih vrata, pazara i lazareta nizale su se kuće okružene velikim vrtovima i uređenim đardinima uz put koji je iz grada vodio prema Cavtatu. I brežuljkasto područje Pila karakterizirala je rahla izgradnja, kuće su bile udaljene jedna od druge, okružene vrtovima i đardinima najčešće sakrivenim iza visokih ogradnih zidova. Maštovita organizacija uređenih đardina sa stazama i lijehama realno je, a ne samo simbolički, prikazana na grafičkim listovima te svjedoči o visokom standardu življenja dubrovačke vlastele i građana. Gradske četvrti Pile i Ploče sa sjevera su rubili maslinici i vinogradi – maslinici na blažim padinama prema Gružu, a vinogradi na onim strmijim na istoku, prema Bosanki.

U Bosanki, jedinom selu općine Pile, Ploče i Bosanka živjelo je 38 zemljoradničkih obitelji, odnosno 180 stanovnika. Bosanka je bila zbijeno selo položeno na maloj zaravni visoko nad morem, okruženo vrtovima, vinogradima i maslinicima te po kojom oranicom.

U općini Gruž živjelo je 794 stanovnika. Većina stanovnika, njih 682, živjela je od prihoda sa svojih posjeda, a samo 112 stanovnika živjelo je od zemljoradnje. Uz kuće okružene đardinima i vrtovima koje su se nizale na obalama prostranog zaljeva i gruške luke, na brežuljkastom prostoru Gruža i Lapada izgrađene su kuće dubrovačkih posjednika i plemića, često okružene zidovima koji su skrivali uređene đardine i vrtove. Na padinama sjeverno od luke bili su izdvojeni stambeno gospodarski sklopovi okruženi vrtovima, vinogradima i maslinicima, dok su se na strmim terenima prema sjeveru se nastavljali pašnjaci.

Ruralno stanovništvo Dubrovnika živjelo je siromaški, obrađujući zemlju posjednika kao koloni i održavajući svoja mala obiteljska domaćinstva.

U gospodarskom opisu općina Gruž i Pile, Ploče i Bosanka navedeni su udjeli obrađenih, neobrađenih i neplodnih površina u iskazanoj površini svih čestica zemlje prema podacima iz upisnika čestica zemlje. U obrađene površine ubrajale su se oranice, maslinici, vinogradi, vinogradi s maslinama i vrtovi. U neobrađene pašnjaci i šume. Površine putova, rijeka, bujica, kanala, neplodnih stjenovitih terena i dvorišta iskazane su u upisnicima, a kategorizirane su kao neplodno. Od ukupno 2297 jutara zemlje (1322 ha) na području Dubrovnika bilo je obrađeno 611 jutara, odnosno 26,6%, neobrađeno 1604 jutara (69,8%), a neplodno 82 jutara (3,6%). Najveći dio teritorija Dubrovnika bio je krš obrastao rijetkom i suhom travom, grmljem i makijom, rjeđe šumarcima. Šuma je bilo malo izuzev onih u Gružu. Sve površine koje su se mogle obrađivati bile zasijane ili zasađene različitim kulturama. Maslinici i vinogradi na padinama nad Gružem, na blagim padinama zapadno od Pila i pod strmim obroncima Srđa na Pločama stopili su se s vrtovima

i đardinima tih rahlo izgrađenih dijelova i uokvirili povijesni grad sa svih strana tvoreći jasnu granicu između grada i njegovog prirodnog okruženja.

Rijeka Dubrovačka

Ruralno područje Rijeke Dubrovačke sa sjevera i sjeveroistoka okruživalo je teritorij današnjeg grada. Zapadni dio Rijeke Dubrovačke obuhvaćao je područje na obalama rijeke Omble i njezinog estuarija, a jugoistočni dio područje omeđeno granicom s Otomanskim carstvom na sjeveroistoku, općinom Breno (Župa Dubrovačka) na istoku i jugu te granicom općine Dubrovnik na zapadu. Na čitavom području Rijeke Dubrovačke teren je brdovit te se na zapadnom dijelu općine s planina na sjeveru strmo spušta prema Ombli i njezinom estuariju, a prema jugu opet penje obroncima Srđa. Premrežen je bujičnim tokovima koji se za kiša slijevaju s okolnih planina i teku prema Ombli. Na istočnom dijelu općine teren se s planina na granici prema Otomanskom carstvu strmo spušta prema dolini uz nestalan bujični tok Slaven (Slavien) te se ponovo penje obroncima Srđa. Stoga je od ukupno 3465 jutara i 195 kvadratnih hvati zemljišta (1.994,2 ha) bilo obradivo samo 29%. Pod kulturom su bile oranice, polja s maslinama, vinogradi, vinogradi s maslinama, maslinici i vrtovi u neposrednoj okolici naselja. Pašnjaci, pašnjaci s grmljem, šumoviti pašnjaci i rijetke šume tvorili su 63% zemljišta, a 8% zemljišta kategorizirano je kao neplodno (putovi, rijeke, dvorišta, gumna, pješčani sprudovi, stijene). U raštrkanim zaseocima Petrovog Sela, Prijedora, Komolca, Knežice i Šumeta okruženim vrtovima, vinogradima, maslinicima i po kojom oranicom, u zbijenim selima uz rijeku Omblu i njezin estuarij (Sustjepan, Mokošica, Obuljeno, Rožat) i na rubu obradivih površina pod strmim i kamenitim pašnjacima (Čajkovića) živjelo je 1813 stanovnika koji su se bavili zemljoradnjom – obrađujući svoje zemlje ili zemlje posjednika, a poneki od njih bavili su se i ribarenjem, soljenjem goveđeg mesa ili su bili pomorci.

Najveći dio prostora Rijeke Dubrovačke tvorio je gotovo goli krš obrastao rijetkom i suhom travom, grmljem i makijom, rjeđe šumarcima s gdje kojim stablom hrasta - prostor pašnjaka sa škrtom ispašom na strmim planinskim padinama. Šuma, uglavnom hrastovih, nije bilo mnogo, a sve plodne površine na rijetkim zaravnima i u dolinama te na blagim kosinama bile su obrađene. Kulturni krajolik Rijeke Dubrovačke tvorila su sela okružena vrtovima, maslinicima, vinogradima i po kojom oranicom, stiješnjena uz Omblu i njezin estuarij ili na rubu polja pod strmim i kamenitim pašnjacima.

Župa Dubrovačka – zapadni dio

Općina Župa Dubrovačka prostirala se između granice s Otomanskom državom i Jadranskog mora istočno od Župe Dubrovačke i općine Pile, Ploče i Bosanka sve do Cavtata (Ragusa Vechia). Strmi planinski lanac sa zapada i sjevera okružuje dolinu Župe Dubrovačke otvorenu prema morskoj obali, jugu i jugoistoku. Župa Dubrovačka se sastojala iz na trinaest katastarskih općina, a njezin zapadni dio koji neposredno graniči s područjem Dubrovnika i Rijeke Dubrovačke tvorile su četiri katastarske općine: Brgat Donji, Brgat Gornji, Čibača i Čelopeci.

Općine Brgat Donji i Brgat Gornji su položene na strmim i brdovitim stranama lanca koji dijeli dolinu Breno od Rijeke Dubrovačke, dok se na području općine Čelopeci brdovit teren sa sjevera spušta prema dolini te ona obuhvaća i dio nizinskog, plodnijeg tla. Prostor Čibače, iako na većoj nadmorskoj visini, pretežito je ravan i uključuje zapadni dio doline Breno. Zemljopisne karakteristike prostora ovih općina utjecale su na oblik i položaj naselja te na način života i privređivanja.

Sva naselja su smještena uz rub obradivih površina. U malom zbijenom naselju Brgata Donjeg, u nekoliko odvojenih zaselaka Brgata Gornjeg u kojima su živjele obitelji istog roda okružene svojim nevelikim poljima, maslinicima i vinogradima, u tri zaseoka Čelopeka položenih na rubu doline Breno te u tri zaseoka Općine Čibača smještenih podalje od morske obale živjelo je 680 stanovnika. Svi stanovnici ovog područja bavili su se zemljoradnjom obrađujući svoja nevelika imanja i zemlje posjednika iz Dubrovnika ili one u crkvenom vlasništvu. Uz to na području ovih općina važna grana privređivanja bilo je stočarstvo, posebno ovčarstvo.

Prema statističkim podacima koji dokumentiraju udjele obrađenih, neobrađenih i neplodnih površina u iskazanoj površini svih terena za zapadne općine Župe Dubrovačke od ukupno 1556 jutara zemlje na samo 458 jutara (29,4%) bile su oranice, polja s maslinama, vinogradi, maslinici i vrtovi u neposrednoj okolici malih sela i zaselaka. Prirodni krajolik - pašnjaci obrasli škrtom travom na strmim kamenitim padinama, s pokojim stablom niskog hrasta ili mirtom i rijetke hrastove šume zauzimali su 68% površine (1058 jutara).

Katastar s početka 19. stoljeća dokumentira urbanu i društvenu strukturu grada Dubrovnika u kojem se, uz plemstvo i zemljoposjednike, pojavljuje i bogati građanski sloj, grada koji je nadržavao svoju povijesnu jezgru okruženu zidinama i stambenim se četvrtima prelio na Pile i Ploče s građanskim kućama u bujnom zelenilu. Već se tada može zamijetiti tendencija širenja grada prema istoku nizanjem kuća s vrtovima nad strmim liticama na samoj obali između Ploča i crkvice sv. Jakova te prema zapadu, na predjelu Gornji Kono i uz provincijsku cestu na samoj obali koja od gruške luke obilazeći povijesni grad vodi u cavtat i Kotor – začetak transformacija koje će u dvadesetom stoljeću u potpunosti promijeniti sliku grada.

Krajolik i organizacija ruralnog prostora dubrovačkog područja zabilježen u Franciskanskom katastru odraz je tradicijskog načina života dubrovačkog sela koji se nije mijenjao stoljećima i na koji političke promjene - uspon i pad Dubrovačke republike, napoleonski ratovi i uspostava austrijske vlasti nisu imali bitan utjecaj. Katastar bilježi vrijeme koje je prethodilo velikim promjenama u načinu života i privređivanja u dvadesetom stoljeću u kojima će nestati tradicijski način seoskog života i u kojem će novi oblici privređivanja trajno promijeniti nekadašnji seoski prostor.

mr.sci. Sanja Buble
Ministarstvo kulture,
Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Splitu
Istraživački osvr

PODRUČJE GRADA DUBROVNIKA U FRANCISKANSKOM KATASTRU

Uvod

Godine 1806. na području Habsburške monarhije počele su pripreme za uvođenje novog sustava oporezivanja prihoda od poljodjelstva, jedinstvenog za čitavu državu, zbog čega je bilo potrebno načiniti inventar svih poreznih obveznika i njihove imovine, odnosno, uspostaviti stabilni katastar. Uspostava stabilnog katastra temelji se na ukazu Franje I. od 23. prosinca 1817. godine (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*). Stoga se katastar uspostavljen temeljem te uredbe naziva Franciskanskim katastrom. Prva sustavna katastarska izmjera Dalmacije započela je 1823. godine i trajala je do 1838. godine. Izmjera je teritorijalno organizirana u skladu s upravno-teritorijalnim ustrojem Habsburške monarhije.

Administrativni ustroj Dalmacije u vrijeme prve katastarske izmjere

Prvom većom reorganizacijom uprave u Dalmaciji koju je Austrija provela 1823. godine temeljem odluke od 4. svibnja 1822. godine, Dalmacija je bila podijeljena na četiri okruga: Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor. Okruzi su podijeljeni na kotareve, a kotarevi na općine. Dubrovački okrug obuhvaćao je 7 kotara (Dubrovnik, Cavtat, Slano, Pelješac, Korčula, Mljet i Lastovo). Kotar Dubrovnik obuhvaćao je sedam općina: Dubrovnik, Rijeka Dubrovačka, Breno (Župa Dubrovačka), Zaton, Lopud, Koločep i Šipan. Općine su bile osnovne političko-teritorijalne jedinice austrijske uprave u Dalmaciji, ali nisu imale samostalnost. Na čelu općine bio je načelnik (*sindaco*) i podnačelnik (*vice sindaco*), a na čelu općine koja je bila sjedište okruga ili kotara bio je poglavar kotara - kotarski načelnik (*podesta*). Kotarske i općinske načelnike i podnačelnike birala je vlada svake tri godine. Tako je poglavar kotara Dubrovnik bio istovremeno i načelnik općine Dubrovnik. Svaka općina imala je općinsku upravu i općinsko vijeće čiji su članovi birani svake treće godine. Mjesta u kojima je živjelo više od dvadeset i pet obitelji imala su seoskog glavarara (*capovilla*) kojeg je postavljalo kotarsko poglavarstvo.¹ U Dubrovniku je bilo sjedište Okružnog suda nadležnog u građanskim sporovima na području okruga Dubrovnik i kotara Dubrovnik (*pretura urbana*).

Prva katastarska izmjera i reambulacija

Opsežni posao na izmjeri habsburških zemalja nije izveden u jedinstvenom koordinatnom sustavu. Ishodište sustava izmjere Dalmacije bilo je u Beču (Bečki koordinatni sustav). Katastarska izmjera provedena je grafičkom metodom mjerenja (geodetski stol), a osnovna mjerna jedinica bila je 1

---

¹ Frane IVKOVIĆ, „Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske vladavine 1814-1918“, Arhivski vjesnik 34-35 (1991-1992), 35-37

hvat (*klafter*)². Nakon izmjere za svaku pojedinu katastarsku općinu načinjeni su katastarski planovi i operati. Planovi su iscrtani u mjerilu 1:2880³ i uvećanju 1:1440 (*Allegato in doppia Scala alla mapa Originale*), a planovi povijesnih gradova Splita i Dubrovnika u četverostrukom uvećanju, u mjerilu 1:720. Katastarski operati sastoje se iz opisa granica katastarske općine, upisnika čestica zemlje (*Protocollo delle particelle dei terreni*), umetnutih listova upisnika čestica zemlje, upisnika čestica zgrada (*Protocollo delle particelle degli edifizii*), umetnutih listova čestica zgrada, nacрта nepodijeljenih posjeda, abecednog popisa vlasnika zemljišta i građevina i Operata porezne procjene (*Operato dell'estimo censuario*). Uz njih su se prilagale i žalbe te odgovori na žalbe. Svi su dokumenti pisani talijanskim jezikom, a imena i prezimena vlasnika katastarskih čestica, nazivi kućišta, zaselaka, sela i predjela te toponimi transkribirani su u duhu talijanskog jezika (stoga se isto ime ili toponim ne piše uvijek na isti način).

Kotar Dubrovnik (*Distretto di Ragusa*) obuhvaćao je 40 katastarskih općina: Brašina, Brgat Gornji, Brgat Donji, Brsečine, Buići, Čajkovica, Čelopeci, Čibača, Duba, Dubrovnik, Grbavac, Gromača, Gruž, Kliševo, Knežica, Koločep, Komolac, Lopud, Ljubač, Makoše, Martinović, Mokoše, Mravinjac, Mrčevo, Obuljeno, Orašac, Osojnik, Petrača, Petrovo Selo, Plat, Prijedor, Rožat, Soline, Suđurađ, Sustjepan, Šipanska Luka, Šumet, Tršteno, Zaton i Zavrelje.⁴ Sve mape općina dubrovačkog kotara su iz 1837. godine, zapisnici čestica zemlje i čestica zgrada su iz 1837.,⁵ a ekonomski opisi su iz 1844.godine. Zbog brojnih izmjena stanja u katastru, a naročito nakon donošenja Zakona o odmjeravanju zemljarine na čisti prihod (1869. godine), bilo je potrebno provesti reambulaciju katastra koja je u Dalmaciji trajala od 1871. do 1879. godine. Promjene su se unosile na originalne planove prvog premjera crvenim tušem, a načinjeni su novi operati koji su nadopunjeni posjedovnim listovima. Za razliku od prve izmjere koja se radila sustavno po teritorijalnim jedinicama od sjevera prema jugu, reambulacija je provođena prema potrebi pa su najprije došle na red one općine u kojima je bilo najviše izmjena. Opsežno katastarsko gradivo koje se odnosi na područje Istre i Dalmacije čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Splitu, u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju.⁶ Na prvoj katastarskoj izmjeri Dalmacije radili su brojni stručnjaci, u većini stranci, ali i domaći. Popis stručnjaka vođen je od početka izmjere pa sve do 1832. godine. Stoga oni koji su radili na prvoj izmjeri dubrovačkog okruga (od 1835. do 1837. godine) u tom popisu nisu navedeni. Ipak su donekle poznati budući da su na svim listovima prve katastarske izmjere u donjem desnom

² Metrički mjerni sustav u naše je krajeve uveden 1871. godine. Stoga su u izmjeri upotrebljavane donjoaustrijske mjere za duljinu i površinu: klafter (hvat), kvadratni klafter (četvorni hvat) i juger (jutro).

1 hvat= 1,896m; 1 četvorni hvat=3,6 m²; 1 jutro= 1600 četvornih hvati=5.755 m²

³ Crtežima veličine 25x20 palaca (65x52 cm) u mjerilu 1 palac=40 hvati, odnosno 1:2880, prikazano je područje veličine 1000x800 hvati.

Bečki hvat (*klafter*) duljine 189,6 cm, dijeli se na 6 stopa (*fuss*) po 31,6 cm, a svaka stopa sadrži 12 palaca ili cola (*zoll*) duljine 2,6 cm.

⁴ Mirela SLUKAN ALTIĆ, „Povijest stabilnog katastra Dalmacije – u povodu 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834.-2004.)“ Građa i prilozi za povijest Dalmacije 19, Split, 2003., 13 - 22

⁵ Iznimka je Upisnik čestica zemlje općine Petrovo Selo koji je načinjen 1838. godine.

⁶ Popis svih dokumenata koji se čuvaju u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju donosi N. Bajić – Žarko.

Nataša BAJIĆ – ŽARKO, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Katastar Dalmacije 1823.-1975., Split, 2006.

uglu potpisani mjernici (gdjekad i pomoćnici) koji su radili na izmjeri i kartiranju (*Rilevato, disegnato e calcolato de ...*).

Katastarsko gradivo kao povijesni izvor

Iako je katastar izrađen kao inventar svih poreznih obveznika i njihove imovine kako bi se stekli uvjeti za primjenu novog sustava oporezivanja prihoda od poljodjelstva, on je i jedan od značajnih povijesnih izvora iz kojeg se čitaju socijalne, demografske i ekonomske prilike naših krajeva tijekom 19. stoljeća.

Katastarski planovi

Karte katastarske izmjere svake pojedine katastarske općine složene su tako da, počevši od krajnjeg sjeverozapadnog dijela općine prikazuju prostor od sjevera i zapada prema jugu i istoku. Na posebnoj skici prikazana je veza listova - redosljed karata po brojevima i oznake sekcija kako bi se karte mogle povezati. Svaka je karta označena svojim brojem i oznakom sekcije te opremljena grafičkim mjerilom duljine 5 bečkih palaca. Na svakom su listu u donjem desnom uglu potpisani sudionici izmjere. Granice parcela i sve oznake crtane su crnim tušem. Brojevi čestica zgrada napisani su crnim, a brojevi čestica zemlje crvenim tušem. Bojom je označena namjena svake pojedine parcele.⁷ Tako su obradive površine, oranice (*arativo, campo a semina*), označene žućkasto-ružičastom bojom, maslinici i vinogradi (*oliveti, vigna*) tamnijom ružičastom, šume (*boschi*) tamno sivom bojom, vode (*fiume, torrente, stagno d'aqua*) plavom bojom, kuće (*casa d'abitazione, stalla, casa economica*) svijetlo crvenom, a crkve (*chiese*) tamnije crvenom bojom, dodatno označene križem. Vrtovi (*orti*) su označeni zelenom bojom iscrtkanom crnim crticama, hortikulturno osmišljeni parkovi i đardini (*giardini*) također su označeni zelenom bojom iscrtkanom crnim crticama, ali su naznačene i staze – šetnice svijetlo žutom bojom, ovičenom malim kružićima. Parcele pašnjaka (*pascoli*) nisu obojane, ali su označene simbolima i/ili velikim slovima: crtež stilizirane grupe stabala koja bacaju sjenu označava pašnjak sa stablima ili grmljem (*pascolo con cespugli, pascolo con piante, pascolo d'alberi mezzani*), kratica P. označava pašnjak - *pascolo*, a kratice P.C. i C. općinski pašnjak - *pascolo comunale*. Na pojedinim je listovima, uz uobičajenu sivu boju, parcela šume dodatno označena grafičkim simbolom – stablom sa sjenom ili kraticom A.M. (*bosco d'alberi mezzani*), općinske su šume označene kraticom B.C. (*bosco comunale*), a državne B.S. (*bosco statale*). Na kartama je upisana namjena parcela specifičnih za ruralni prostor: guvno (*aja*) i sjenik (*fenile*), neobrađene površine označene su kraticom Inc. (*incolto*), a obradive površine na ugaru obojene ružičastom bojom označene su kraticom Veg. (*vegro*).⁸ Na kartama su upisani nazivi sela i zaselaka (uspravnim tiskanim slovima) te toponima (kosim slovima).

U karte su tijekom reambulacije crvenim tušem unesene sve promjene parcelacije, a nove građevine su označene šrafaturom crvenim tušem. Stoga se na kartama može čitati stanje u prostoru u trenutku prve katastarske izmjere, dakle, početkom 19. stoljeća, i novo stanje nakon reambulacije, dakle, krajem 19. stoljeća. Katastarski planovi dokumentiraju promjene u prostoru nastale tijekom 19. stoljeća.

⁷ Korištenje boje u prikazima gospodarske namjene parcela bilo je standardizirano. Mirela SLUKAN ALTIĆ, „Povijest stabilnog katastra Dalmacije“, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 19, 33

⁸ Oznake su također standardizirane i javljaju se na svim planovima.

Pisano gradivo

Najznačajniji dokumenti katastarskog pisanog gradiva su Upisnici čestica zemlje, Upisnici čestica zgrada i

Operat porezne procjene.

Operat porezne procjene se sastoji iz uvodnog dijela (*Introduzione*) - gospodarskog opisa općine⁹ i procjene prihoda općine.

Gospodarski opis općine je izuzetan povijesni izvor koji na jednom mjestu dokumentira prirodni i kulturni krajolik određenog područja te kroz niz statističkih i gospodarskih podataka oslikava način života na tom prostoru početkom 19. stoljeća. Svaka pojedina općina opisuje se u petnaest poglavlja: 1. Topografija (*Topografia*), 2. Granice (*Confini*), 3. Stanovništvo (*Popolazione*), 4. Životinje (*Bestiame*), 5. Rijeke, bujice, jezera, bare i močvare (*Fiumi, torrenti, laghi, stagni e paludi*), 6. Putovi (*Strade*), 7. Tržnice (*Piazze di Mercato*), 8. Utezi i mjere (*Pesi e misure*), 9. Obradeno zemljište, neobrađeno zemljište i neupotrebljivo zemljište (*Tereni coltivati, non coltivati, e non utilizzabili*), 10. Poljodjelski proizvodi (*Prodotti dei terreni*), 11. Način obrade zemlje (*Coltivazione del Suolo*), 12. Kvaliteta i vrijednost proizvoda (*Qualità e valore del prodotto*), 13. Ograničenja imovine i broja posjeda (*Vincoli della proprietà e numero delle possessioni*), 14. Kuće (*Case*), 15. Proizvodnja (*Industria*).

U prvom se poglavlju opisuje geografski položaj katastarske općine i njezin smještaj u odnosu na susjedne općine s kojima graniči na sjeveru, istoku, zapadu i jugu te udaljenost od općine do sjedišta kotara kojem pripada¹⁰, zatim klimatske osobitosti područja te osobitosti reljefa. Daje se ukupna površina katastarske općine u koju su uključene površine svih čestica zemljišta i čestica zgrada¹¹ i ukupan broj katastarskih čestica te broj stanovnika. Opisuje se položaj i struktura naselja, odnos između naselja i obradivih površina, nabrajaju se povijesne civilne i vojne građevine, utvrde, crkve i samostani (ukoliko postoje). Navodi se kojoj upravno-teritorijalnoj jedinici ta katastarska općina pripada (općina i kotar) i gdje se nalazi prvostupanjski sud nadležan za građanske parnice, kojoj vjeroispovjestipripadaju stanovnici te općine i kojoj crkvenoj župi. I konačno, gdje se školuju ukoliko u toj općini postoje škole.

U drugom se poglavlju navodi s kojim katastarskim općinama graniči općina na koju se odnosi ekonomski opis.

Poglavlje Stanovništvo donosi ukupan broj stanovnika, broj kuća za stanovanje, broj obitelji te detaljan statistički prikaz stanovništva u odnosu na način privređivanja. Posebno se navodi broj obitelji i stanovnika koji žive od prihoda sa svojih posjeda, od obrta ili zanimanja koja isključuju zemljoradnju te broj obitelji, odnosno stanovnika koji žive od obrađivanja zemlje. Zemljoradnička populacija podijeljena je na tri skupine: prvom je obuhvaćen broj osoba koje ne obavljaju poljodjelske poslove, a to su starci i starice, djeca do 14 godina i nemoćni oba spola; u drugoj su žene (po jedna u svakoj obitelji) koje se bave održavanjem domaćinstva, odnosno kućanskim poslovima; u trećoj su skupini muškarci i žene koji obrađuju zemlju i bave se svim poslovima

⁹ U literaturi se uvodni dio Operata naziva gospodarskim ili ekonomskim opisom.

¹⁰ Udaljenost se izražava talijanskim miljama.

¹¹ Površina katastarske općine izražena u jutrima i kvadratnim hvatima je površina ortogonalne projekcije terena, a ne njegova stvarna površina budući da se površina parcela nije izračunavala na terenu, već mjerenjem na iscrtanoj karti.

vezanima uz proizvodnju poljodjelskih proizvoda. Često se opisuju detalji iz svakodnevnog života koji uključuju običaje, način prehrane pa čak i način odijevanja stanovništva.¹²

U poglavlju Životinje nabrajaju se vrste domaćih životinja i njihov broj te se opisuje način uzgoja i prehrane te način upotrebe životinja, bilo u poljodjelskim poslovima, bilo u proizvodnji (vune, kože, mesa, sira).

Poglavlje Rijeke, bujice, jezera, bare i močvare govori o vodama na području općine.

U poglavlju Putovi opisuje se stanje putova unutar naselja i povezanost naselja sa sjedištem kotara.

U sedmom poglavlju (Tržnice) su podaci o tržnici/trgovištu na kojem se stanovnici općine opskrbljuju svim proizvodima koji su im neophodni u svakodnevnom životu, a koje ne proizvode sami za svoje potrebe, te na kojem prodaju svoje proizvode. Navodi se udaljenost od sjedišta općine do tržnice i opisuje put koji do nje vodi.

Budući da su uz službene, donjoaustrijske utege i mjere u našim krajevima ostale u upotrebi lokalne mjere, u poglavlju Utezi i mjere donosi se popis svih lokalnih mjera i njihov odnos prema službenim mjerama.¹³

Posebna pažnja u gospodarskom opisu posvećena je poljoprivrednom zemljištu, njegovom gospodarskom potencijalu i značaju. U 10., 11., 12. i 13. poglavlju upisani su statistički podaci o površini zemljišta pod kulturama, površini i postotku obrađenog (u koje se ubrajaju oranice, vinogradi, maslinici, vrtovi), neobrađenog (šume i pašnjaci) i neupotrebljivog zemljišta (u koje se ubrajaju putovi, vode, neplodno kamenito ili pjeskovito tlo i sl.). Navodi se koliku prosječnu površinu zemljišta pod različitim kulturama obrađuje svaki pojedini zemljoradnik i na koji način. Opisuju se kulture koje se uzgajaju, poljoprivredni alati kojima se koriste stanovnici te, konačno, kvaliteta i vrijednost proizvoda. Kritički se iznose uzroci slabe kvalitete i količine proizvoda te propituju mogućnosti poboljšanja.

U četrnaestom poglavlju (Kuće) opisuju se građevine, njihova veličina i način na koji su izgrađene.

U poglavlju Proizvodnja opisuju se zanimanja i zanati kojima se uz zemljoradnju bave stanovnici općine te način plasmana proizvedenih dobara.

Upisnici čestica zemlje definiraju svaku pojedinu česticu, a sastoji se iz sljedećih rubrika:

Parte III.				Del Proprietario				Del Terreno				Osservazioni.	
Nro del Foglio.	Denominazione della Contrada.	Qualità legale del bene		Nro della Casa.	Nome e Cognome.	Condizione.	Domicilio.	Specie della coltura.	Area		Annuua rendita netta in Moneta d'argento		Valor capitale
		Domini cale.	Ruffica.						Autint.	Klafter.			

- broj lista na kojoj je ucrtana čestica zemlje (*Nro del Foglio*), naziv predjela, odnosno toponima koji je upisan i na karti (*Denominazione della Contrada*), broj čestice (*Nro delle Particelle*), zakonski status dobra (*Qualità legale del bene*) gdje je naznačeno je li čestica posjed u vlasništvu plemstva,

¹² Prema napomeni u gospodarskom opisu svake pojedine katastarske općine kotara Dubrovnik način života stanovništva i njihovi običaji istovjetni su na čitavom području kotara te su opisani u gospodarskom opisu kotara Dubrovnik. Na žalost, taj dokument nije sačuvan u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju.

¹³ U gospodarskom opisu svake pojedine općine navedeno je da je popis lokalnih mjera i utega, kao i njihov odnos prema službenim mjerama i utezima iznesen u gospodarskom opisu Kotara Dubrovnik. Taj dokument nije sačuvan u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju.

odnosno gospoštija ili je u vlasništvu zemljoradničke obitelji, podaci o vlasniku (*del Proprietario*), podaci o zemljištu (*Del Terreno*) i na kraju rubriku napomene (*Ofservazioni*). Podaci o vlasniku obuhvaćaju: broj kuće, odnosno domaćinstva (*Nro della Casa*), ime i prezime vlasnika (*Nome e Cognome*), zanimanje (*Condizione*)¹⁴ i mjesto prebivališta (*Domicilio*). Podaci o zemljištu obuhvaćaju: vrstu kulture/nasada (*Specie della Coltura*), površinu terena (*Area*) izraženu u donjoaustrijskim mjerama - jutrima (*Auft. Inf. Jugeri*) i kvadratnim hvatima (*Klafter quadr*), klasu zemljišta (*Clafse*), godišnji čisti prihod od čestice (*Annua rendita netta*) u austrijskoj „srebrnoj“ moneti (*in Moneta d'argento*) i vrijednost čestice (*Valor capitale al pCto*) u forintama (*Fiorini*.) i krunama (*Cui.*). U rubriku godišnji prihod čestice umjesto podataka o prihodu upisane su porezne kategorije po kulturama.

Upisnici čestica zgrada definiraju svaku pojedinu parcelu s građevinom, a sastoje se iz sljedećih rubrika:

N ^o nella Mappa	Del Proprietario della Casa			Delle Case		— degli Edifizj				Secondo l'Affitto espressamente rilevato, e dopo fatte le legali deduzioni risulta di netto imponibile	Osservazioni	
	Nome e Cognome	Condizione	Domicilio	N ^o	Qualità	Area compreso lo spazio del cortile	Annua rendita dell'Area della Casa in Moneta d'argento	Classe nella classificazione degli edifizj	Annua rendita dell'Area d'Affitto assieme			Valor capitale a pCt

- broj katastarske čestice (*Nro nella Mappa*), podaci o vlasniku (*Del Proprietario della Casa*), podaci o građevini (*Delle Case – degli Edifizij*) i na kraju rubriku napomene (*Ofservazioni*). Podaci o vlasniku sadrže ime i prezime (*Nome e Cognome*), zanimanje (*Condizione*) i prebivalište (*Domizilio*). Podaci o građevinama obuhvaćaju: broj kuće, odnosno domaćinstva (*N^o*), namjenu građevine (*Qualità*), površinu građevine (*Area compreso lo spazio del cortile*)¹⁵ izraženu u donjoaustrijskim jutrima (*A.B. Jugeri*) i kvadratnim hvatima (*Klafter quadrati*), godišnji čisti prihod od površine čestice u austrijskoj „srebrnoj“ moneti (*Annua rendita dell'Area della Casa in Moneta d'argento*) izražen u forintama (*Fni.*) i krunama (*Kni.*) te poreznu klasu (*Classe nella classificazione degli edifizij*). U nastavku je rubrika Godišnji prihod od površine i stanarine u austrijskoj „srebrnoj“ moneti (*Secondo l'Affitto espressamente rilevato e dopo fatte le legali deduzioni risulta di netto imponibile*) koja se odnosi samo na one kuće koje se iznajmljuju (*Casa d'affitto*). Na kraju je rubrika namijenjena upisu napomena (*Osservazioni*).

Paralelnim čitanjem katastarskih karata, upisnika čestica zemlje i upisnika čestica zgrada upoznajemo elemente koji karakteriziraju kako prirodno okruženje, tako i organizaciju prostora proizašlu iz načina života i privređivanja. Podaci iz franciskanskog katastra nadopunjuju prebogat povijesne izvore koji se odnose na povijest grada Dubrovnika. Za ruralna područja u njegovom zaleđu kod kojih oskudni povijesni izvori ne govore gotovo ništa o načinu života „običnog puka“ i organizaciji prostora u prošlosti podaci iz austrijske katastarske izmjere su značajan povijesni izvor

¹⁴ U rubrici zanimanje navodi se zanimanje (zemljoradnik, mornar, trgovac, svećenik) ili stalež vlasnika (posjednik, plemić).

¹⁵ Pod površinom građevine podrazumijeva se površina građevne čestice koja uključuje i njezin neizgrađeni dio.

iz kojega upoznajemo ne samo povijesni trenutak 19. stoljeća, već i bližu prošlost koja je ostavila tragove u prostoru, a isto tako i nagovještaj daljnjih transformacija kulturnog prostora.¹⁶

Grad Dubrovnik i njegovo šire područje početkom 19. stoljeća

Prema ustrojstvu austrijske uprave današnje područje grada Dubrovnika u 19. stoljeću obuhvaćalo je općinu Rijeka Dubrovačka i općinu Dubrovnik kao sjedište Kotara Dubrovnik u Dubrovačkom okrugu. Župa Dubrovačka, općina istočno od grada prema Cavtatu kroz cijelu svoju povijest bila je usko povezana s Dubrovnikom pa tako i u 19. stoljeću kada je administrativno pripala dubrovačkom kotaru.

Rijeka Dubrovačka (*Sindacato da Ombla*)

Općina Rijeka Dubrovačka okružila je sa sjevera i sjeveroistoka teritorij općine Dubrovnik. Zapadni dio Rijeke Dubrovačke obuhvaćao je područje na obalama rijeke Omble i njezinog estuarija, a jugoistočni dio područje omeđeno granicom s Otomanskim carstvom na sjeveroistoku, općinom Breno (Župa Dubrovačka) na istoku i jugu te granicom općine Dubrovnik na zapadu. Godine 1837. sjedište općine Rijeka Dubrovačka bilo je u Prijedoru budući da je tadašnji načelnik općine živio u tom mjestu. Prvom katastarskom izmjerom provedenom 1837. godine općina Rijeka Dubrovačka podijeljena je na deset katastarskih općina nazvanih prema najvećim, a ponekad i jedinim naseljima unutar svake od njih. Na desnoj obali estuarija Omble su katastarske općina Petrovo Selo (*Petrovosello*) i Mokošica (*Mocoschizza*), na lijevoj Sustjepan (*S. Stefano*), a općine Obuljeno (*Obuglieno*), Prijedor (*Prievor*) i Rožat (*Rosgiato*) opkoračile su Omblu i protežu se na njejoj južnoj i sjevernoj obali. Na samom izvoru Omble i dalje prema istoku je teritorij općine Komolac (*Komolaz*), a dalje se nižu Čajkovića (*Ciaicovich*), Knežica (*Knesgizza*) i Šumet (*Gionchetto*). Na čitavom području Rijeke Dubrovačke teren je brdovit te se na zapadnom dijelu općine s planina na sjeveru strmo spušta prema Omblu i njezinom estuariju, a prema jugu opet penje obroncima Srđa. Premrežen je bujičnim tokovima koji se za kiša slijevaju s okolnih planina i teku prema Omblu. Istočni dio općine je slične konfiguracije. Teren se s planina na granici prema Otomanskom carstvu strmo spušta prema dolini uz nestalan bujični tok Slaven (*Slavien*) te se ponovo penje obroncima Srđa. Prema katastarskoj izmjeri ukupna površina područja u horizontalnoj projekciji iznosila je 3465 jutara i 195 kvadratnih hvati koji su bili podijeljeni na 8383 parcele, uključujući sve čestice zemlje i čestice kuća.¹⁷

U raštrkanim zaseocima Petrovog Sela, Prijedora, Komolca, Knežice i Šumeta okruženim vrtovima, vinogradima, maslinicima i po kojim oranicom, u zbijenim selima uz rijeku Omblu i njezin estuarij (Sustjepan, Mokošica, Obuljeno, Rožat) i na rubu obradivih površina pod strmim i kamenitim

---

¹⁶ O značaju austrijske katastarske izmjere u proučavanju prošlosti malih mjesta koja oskudijevaju drugim povijesnim izvorima vidi Nataša BAJIĆ - ŽARKO, Dugobabe u katastru prve polovice 19. stoljeća, Split, 2008., Sanja BUBLE, Voštane – čovjek i prostor početkom 19. stoljeća, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 26, Split, 2012., 56-118

¹⁷ Petrovo Selo - 748 jutara i 1482 kvadratnih hvati, 1330 parcela; Mokošica - 240 jutara i 347 kvadratnih hvati, 1354 parcele; Sustjepan - 297 jutara i 274 kvadratnih hvati, 303 parcele; Obuljeno - 351 jutro i 57 kvadratnih hvati, 1063 parcele; Prijedor - 355 jutra i 153 kvadratnih hvati, 1171 parcela; Rožat - 251 jutro i 1441 kvadratnih, 603 parcele; Komolac 297 jutara 34 kvadratnih hvati, 502 parcele; Čajkovića - 231 jutara i 76 kvadratnih hvati, 503 parcele; Knežica - 342 jutara i 669 kvadratnih hvati, 583 parcele; i Šumet - 350 jutara i 462 kvadratnih hvati, 971 parcela

pašnjacima (Čajkovića) živjelo je 1813 stanovnika. Kuće za stanovanje gradile su se kamenom u mortu, a pokrivale crijepom. Bile su male i skućene, najčešće prizemnice. Na čitavom području Rijeke Dubrovačke najbolje građene kuće i najbolje održavane bile su one u Mokošici. Gospodarske kuće, najčešće staje, uglavnom su građene u suhozidu.

U zaseocima Petrovog Sela, u 31 kući za stanovanje živjelo je 28 obitelji, odnosno 182 stanovnika. 4 obitelji su živjele od prihoda sa svojih posjeda, ne obrađujući zemlju, a preostalih 24 obitelji živjelo je obrađujući svoje oranice, vinograde i maslinike ili kao koloni obrađujući zemlje posjednika. Kao i u svim općinama Dalmacije vlasnici kuća i zemlje bili su muškarci, a od žena jedino udovice. Prema gospodarskom opisu općine gdje koji stanovnik Petrovog Sela bio je pomorac, no u upisnicima čestica zemlje i čestica zgrada¹⁸ kao zanimanje navodi se samo zemljoradnik (*Agricola*) i posjednik (*Possidente*). U Prijedoru u dva zaseoka na uzvisini sjeverno od Omble i jednom na lijevoj obali rijeke živjelo je 24 obitelji, odnosno 118 stanovnika, a smjestili su se u 21 kući za stanovanje. Stanovnici Prijedora živjeli su isključivo od obrađivanja zemlje, bilo kao vlasnici parcela, bilo kao koloni. U 28 kuća zaselaka Komolca živjelo je 22 obitelji, odnosno 126 stanovnika. 23 obitelji su živjele od obrade zemlje, a samo je jedna obitelj živjela od drugih prihoda. Uz zemljoradnju neki su se stanovnici Komolca bavili ribarstvom, radili u mlinovima, prevozili brodicama žitarice i brašno ili su bili pomorci. U gospodarskom opisu općine Komolac spominju se posjedi dubrovačkih plemićkih obitelji koji su se nizali uz obalu Omble, a posebno se ističu mlinovi na izvoru Omble koji su prema upisnicima bili u vlasništvu svećeničkog reda Padri Piaristi iz Dubrovnika. Dvadeset obitelji, odnosno 119 stanovnika Knežice živjelo je u tri zaseoka i nekoliko osamljenih stambeno-gospodarskih sklopova smještenih na brežuljcima iznad obradivih površina. Sve obitelji Knežice bile su zemljoradničke, a većina ih je obrađivala zemlju posjednika iz Dubrovnika i Gruža (plemićkih obitelji Bona, Pozza, de Giorgi i svećeničkog reda Padri Piaristi). U tri zaseoka Šumeta položenih na terenu iznad obradivih površina živjelo je 145 stanovnika (29 obitelji) u 30 kuća za stanovanje. 27 obitelji živjelo je obrađujući zemlju, a samo su dvije obitelji živjele od prihoda sa svojih posjeda. U selu Sustjepan položenom na lijevoj obali Omble živjelo je 43 obitelji, odnosno 208 stanovnika koji su bili smješteni u 36 kuća za stanovanje. Stanovnici Sustjepana bavili su se različitim obrtima, ribolovom, živjeli su i od dužobalnog prijevoza tereta, kao mornari. Neki su bili mesari te su se zajedno s mesarima iz Mokošice bavili soljenjem goveđeg mesa koje se prodavalo za potrebe brodova u Trstu i Veneciji. U malim vrtovima, maslinicima i vinogradima u neposrednoj blizini sela uzgajali su povrće, vinovu lozu i masline, a proizvodili su ulje i vino za vlastite potrebe. Mokošica je sa svojim 321 stanovnikom, odnosno 28 obitelji bila najnapučenije mjesto Rijeke Dubrovačke, ujedno i mjesto s najkvalitetnijim kućama za stanovanje, među kojima su pojedine pripadale dubrovačkim plemićkim obiteljima (*Zamagna barone Francesco, de Sorgo Marino, Bona marchese Pietro*). Dio stanovnika Mokošice (43 obitelji) živio je od prihoda sa svojih posjeda, obrta i zanimanja koja ne uključuju obradu poljoprivrednih površina. Bavili su se ribolovom (posebno ljetnim ulovom plave ribe), pomorstvom, a pojedini su bili mesari. Većina stanovnika Mokošice živjela je od obrade zemlje (251 stanovnik, odnosno 18 zemljoradničkih obitelji). U 56 kuća za stanovanje u Obuljenu položenom na desnoj obali rijeke Omble živjelo je 268 stanovnika, odnosno 50 obitelji. U neposrednoj blizini sela bili su vrtovi, maslinici i vinogradi. U Obuljenu je živjelo 44 zemljoradničkih obitelji (246 stanovnika), a šest

¹⁸ Umjesto punog naziva dokumenta u nastavku teksta rabi se termin „upisnik“.

obitelji živjelo je od prihoda sa svojih posjeda. Pojedini su se stanovnici uz zemljoradnju bavili i ribolovom. U selu Rožat položenom na padinama nedaleko od desne obale Omble živjelo je 166 stanovnika, ukupno 34 obitelji, u 31 kući za stanovanje. Zemljoradničkih obitelji bilo je 15, a od drugih prihoda živjelo je 15 obitelji. Pojedini stanovnici Rožata bavili su se i ribolovom. U 29 kuća sela Čajkovica živjelo je 160 stanovnika (26 obitelji). Među njima je samo 2 stanovnika živjelo od prihoda sa svojih posjeda, svi su ostali živjeli obrađujući zemlju. U zemljoradničkim obiteljima na čitavom teritoriju Rijeke Dubrovačke poljodjelske poslove obavljali su svi muškarci i gotovo sve žene te djeca oba spola iznad 14 godina, uz izuzetak starih i nemoćnih. Po jedna žena u svakoj obitelji obavljala je samo kućanske poslove, brinula se za domaćinstvo i bavila izradom proizvoda potrebnih u svakodnevnom življenju.

Iako je zemljoradnja bila temelj ekonomije Rijeke Dubrovačke, brojne zemljoradničke obitelji živjele su mukotrpno ručno obrađujući škrtu, a često kamenitu ili pjeskovitu zemlju motikom. Izuzev rijetkih oranica zasijanih samo pšenicom ili ječmom, na većini usitnjenih parcela uzgajale su se istovremeno različite kulture (vinogradi s maslinama, polja s lozom, polja s maslinama) što je otežavalo obradu i umanjivalo prihod. Potencijalni prihodi od poljodjelskih proizvoda – žitarica, vina i ulja umanjeni su i zbog tradicijskog načina proizvodnje i otpora prema uvođenju dobro organizirane i suvremene agrikulture. Zbog miješanja različitih sorti grožđa, načina uzgoja vinove loze, proizvodnje i čuvanja vina ono je bilo loše do srednje kvalitete i podložno kvarenju. Zbog niskih cijena vina prestali su se obnavljati vinogradi. Nasuprot tome povećavali su se nasadi maslina i proizvodnja ulja. Ulje s čitavog dubrovačkog područja bilo je cijenjeno najboljim u Dalmaciji budući da su se masline prešale odmah nakon branja. Maslinovo ulje je bilo jedini poljodjelski proizvod kojeg nikada nije manjkalo, dapače, količine ulja su bile puno veće od potreba stanovništva te se prodavalo trgovcima na veliko koji su ga iz gruške luke prevozili u Trst i Veneciju.

U seoskim domaćinstvima uzgajale su se pojedine vrste domaćih životinja, bilo ih je malo i nije ih posjedovalo svako domaćinstvo. Posebno je za svaku općinu popisano broj volova, krava i teladi, mazgi, magaraca, ovaca, koza i svinja. Uz to su se gajile i druge, za proizvodnju manje značajne vrste koje nisu popisane.¹⁹ Uglavnom su služile samo za kućnu upotrebu – mazge i magarci za prenošenje tereta, poneki konj i vol za vuču. Najbrojnije su bile ovce i koze. Domaćice su se bavile predenjem vune; ovisno o vrsti ovaca i kvaliteti pašnjaka varirala je finoća vune koja je ponegdje bila srednje, a ponegdje visoke kvalitete. Mesari iz Mokošice i Sustjepana bavili su se soljenjem goveđeg mesa koje se prodavalo trgovcima na veliko i morem odvozilo u Trst i Veneciju.

Na području Rijeke Dubrovačke nije bilo škole. Stanovništvo je bilo nepismeno pa su glavari sela (*capo villa*) i izaslanici seljana (*deputati*) svoje slaganje s podacima u upisnicima, umjesto potpisom, potvrdili križem.

---

¹⁹ U gospodarskim opisima svake pojedine katastarske općine navedeno je da su se na čitavom području dubrovačkog kotara uzgajale i ostale vrste domaćih životinja, a uobičajen način uzgoja, prehrane i upotrebe domaćih životinja, isti na čitavom području kotara opisan je u gospodarskom opisu Kotara Dubrovnik. Gospodarski opis Kotara Dubrovnik nije sačuvan u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju.

Stanovnici Šumeta, Knežice, Čajkovice, Komolca, Prijedora, Rožata i Obuljena pohodili su župsku crkvu B.V. Assunta (Uznesenja) u Rožatu. U Mokošici je bilo sjedište župe kojoj su pripadali stanovnici Mokošice, Sustjepana i Petrovog Sela.

Trgovalo se na pazaru (*Bazzaro*) u Dubrovniku smještenom na Pločama, uz istočni ulaz u povijesni grad okružen zidinama. U Dubrovniku je bilo sjedište kotarske uprave i prvostupanjski sud. Stanovnici Rijeke Dubrovačke često su putovali u grad neuređenim i slabo održanim putovima koji su povezivali sela i zaseoke na istočnom dijelu općine s Komolcem. Ombla se prelazila brodovima do Rožata, a dalje se do Gruža putovalo rijekom i morem ili se nastavljalo jednako lošim putem kroz ševar uz desnu obalu rijeke do Mokošice gdje je ponovo trebalo preći rijeku do Sustjepana. Područjem Sustjepana prolazila je uređena i dobro održavana provincijska cesta kojom se stizalo u grad preko gruške luke.

U gospodarskom opisu svake pojedine katastarske općine izneseni su statistički podaci koji dokumentiraju udjele obrađenih, neobrađenih i neplodnih površina u iskazanoj površini svih čestica terena pod kulturom koji su se oporezivali zemlje prema podacima iz upisnika čestica zemlje. Oporezivali su se svi tereni pod kulturom (*tereni produttivi*), kako oni koji su obrađeni (*coltivati*), a kategorizirani su kao oranice (*campi a semina*), polja s maslinama (*campi olivati*), vinogradi (*vigna*), vinogradi s maslinama (*vigna con olivi*), maslinici (*oliveti, olivati*) i vrtovi (*orti*), tako i oni koji su neobrađeni, a kategorizirani su kao pašnjaci (*pascoli, pascoli con cespugli*), šumoviti pašnjaci (*pascoli boscati*) i šume (*bosci*). Površine putova, rijeka, bujica, kanala, neplodnih stjenovitih terena, pješćanih sprudova, močvara, gumna i dvorišta iskazane su u upisnicima, a kategorizirane su kao neplodno (*sterile*) te se na njih nije plaćao porez. Od ukupno 3460 jutara zemlje, na čitavom području općine bilo je obrađeno 1017 jutara (29%), neobrađeno 2156 jutara (63%), a neplodno 287 jutara (8%). Udio obrađenog i neobrađenog terena varirao je od općine do općine, ovisno o reljefnim karakteristikama.²⁰ Iz tih ekonomskih podataka čitaju se osobitosti krajolika: najveći dio prostora Rijeke Dubrovačke tvorio je gotovo goli krš obrastao rijetkom i suhom travom, grmljem i makijom, rjeđe šumarcima s gdje kojim stablom hrasta - prostor pašnjaka sa škrtom ispašom na strmim planinskim padinama. Šuma, uglavnom hrastovih, nije bilo mnogo, a sve plodne površine na rijetkim zaravnima i u dolinama te na blagim kosinama bile su obrađene. Kulturni krajolik Rijeke Dubrovačke tvorila su sela okružena vrtovima, maslinicima, vinogradima i po kojom oranicom, stiješnjena uz Omblu i njezin estuarij ili na rubu polja pod strmim i kamenitim pašnjacima.

Općina Dubrovnik

Općina Dubrovnik obuhvaćala je obalno područje od spoja estuarija Omble s Jadranskim morem na sjeveru pa sve do granice sa Župom Dubrovačkom na jugu. Sa sjevera i sjeveroistoka okruživao ju je teritorij Rijeke Dubrovačke. U sastavu općine Dubrovnik bio je otočić Lokrum. Dubrovnik je bio sjedište Okruga i sjedište Kotara Dubrovnik. U gradu su bile smještene sve administrativne, civilne i vojne institucije okruga, prvostupanjski sud nadležan za građanske parnice svih stanovnika okruga te sjedište biskupije. Prvom katastarskom izmjerom provedenom 1837. godine Dubrovnik je podijeljen na tri katastarske općine: općinu Dubrovnik (*Comune di Ragusa*) koja je obuhvaćala povijesni grad unutar zidina; općinu Pile, Ploče i Bosanka (*Comune di Pille, Ploche e*

²⁰ U katastarskoj općini Mokošica bilo je obrađeno 51% zemljišta, neobrađeno 30% i sterilno 19% dok je u općini Sustjepan bilo obrađeno samo 9% zemljišta, neobrađeno 70%, a sterilno 21%.

Bosanka) koja je obuhvaćala gradske četvrti izvan zidina, Pile na zapadu i Ploče na istoku i teritorij koji se od grada penjući se na Srđ protezao prema sjeveru i istoku; općinu Gruž (*Comune di Gravosa*) koja je obuhvaćala područje prostrane luke, poluotok na njezinoj zapadnoj strani i brežuljkasto područje istočno, sve do granice s općinama Rijeke Dubrovačke na sjeveru i Bosanke na istoku.

Prema katastarskoj izmjeri ukupna površina područja u horizontalnoj projekciji iznosila je 2328 jutara i 614 kvadratnih hvati koji su bili podijeljeni na 6885 parcele, uključujući sve čestice zemlje i čestice kuća.²¹

U povijesnom gradu Dubrovniku, unutar gradskih zidina živio je 3551 stanovnik (1591 muškarac i 1960 žena). Svi stanovnici grada živjeli su od prihoda sa svojih posjeda (zemlje koju su obrađivali koloni na području čitavog dubrovačkog okruga ili kuća koje su iznajmljivali), od obrta, trgovine, pomorstva, poduzetništva, kapitala i činovničkih plaća. Stoga se u upisniku čestica zgrada uz posjednike (plemstvo) javljaju različita zanimanja: ljekarnik, liječnik, sanitarni povjerenik, carinik (carinska straža), vojnik, sudski poslužitelj, sudac, bilježnik, službenik, svećenik, zakupnik, učitelj, trgovac, prodavač, kavanar, obrtnik, postolar (prodavač cipela), krojač, švelja, nosač, zidar, slikar, kovač, brijač, kotlar, urar, zlatar, zidar, pekar, pomorac, mornar. Grad se dičio svojom bogatom poviješću koju su obilježili značajni književnici, znanstvenici, umjetnici i plemići.

U općini Pile, Ploče i Bosanka živjelo je 2150 stanovnika, odnosno 646 obitelji, u 464 kuće. 608 obitelji živjelo je od svojih posjeda ili proizvodnje i obrta ne obrađujući zemlju, ukupno 1270 osoba. Stoga se u upisnicima kao zanimanja vlasnika parcela, uz plemiće i posjednike, navode liječnici, ljekarnici, svećenici, trgovci, notar, službenici, pomorci te obrtnici poput krojača, tkalca, kožara, gravera, zidara. Stanovali su u gradskim četvrtima Pile i Ploče. Područje Ploča bilo je rahlo izgrađeno - na strmim obroncima Srđa sjeverno od grada i na uskom pojasu nad morem istočno od gradskih vrata, pazara i lazareta nizale su se kuće okružene velikim vrtovima i uređenim đardinima uz put koji je iz grada vodio prema Cavtatu. I brežuljkasto područje Pila karakterizirala je rahla izgradnja, kuće su bile udaljene jedna od druge, okružene vrtovima i đardinima najčešće sakrivenim iza visokih ogradnih zidova. Maštovita organizacija uređenih đardina sa stazama i lijehama realno je, a ne samo simbolički, prikazana na grafičkim listovima te svjedoči o visokom standardu življenja dubrovačke vlastele i građana. Gradske četvrti Pile i Ploče sa sjevera su rubili maslinici i vinogradi – maslinici na blažim padinama prema Gružu, a vinogradi na onim strmijim na istoku, prema Bosanki.

U Bosanki, jedinom selu općine Pile, Ploče i Bosanka živjelo je 38 zemljoradničkih obitelji, odnosno 180 stanovnika. Bosanka je bila zbijeno selo položeno na maloj zaravni visoko nad morem, okruženo vrtovima, vinogradima i maslinicima te po kojom oranicom. Stanovalo se u skromnim i malim kamenim kućama. Seoska domaćinstva u Bosanki proizvodila su vino i ulje i uzgajala domaće životinje za vlastite potrebe.

U općini Gruž živjelo je 794 stanovnika odnosno 199 obitelji. Većina stanovnika, njih 682, odnosno 180 obitelji živjela je od prihoda sa svojih posjeda. 112 stanovnika (19 obitelji) živjelo je od zemljoradnje. Uz kuće okružene đardinima i vrtovima koje su se nizale na obalama prostranog zaljeva i gruške luke, na brežuljkastom prostoru Gruža i Lapada izgrađene su kuće dubrovačkih

²¹ Dubrovnik - 31 jutro i 1516 kvadratnih hvati, 1884 parcela; Pile, Ploče i Bosanka - 1375 jutara i 1223 kvadratnih hvati, 3303 parcele; Gruž - 920 jutara i 1075 kvadratnih hvati, 1698 parcela

posjednika i plemića, često okružene zidovima koji su skrivali uređene đardine i vrtove. Na padinama sjeverno od luke bili su izdvojeni stambeno gospodarski sklopovi okruženi vrtovima, vinogradima i maslinicima, dok su se na strmim terenima prema sjeveru se nastavljali pašnjaci. Ruralno stanovništvo Dubrovnika živjelo je siromaški, obrađujući zemlju posjednika kao koloni i održavajući svoja mala obiteljska domaćinstva, na isti način kao i seosko stanovništvo Rijeke Dubrovačke. Zbog malih parcela na kojima su istovremeno uzgajane različite kulture, tlo je obrađivano ručno, motikom, a prinosi s polja i oranica su bili niski. Ipak, proizvodilo se najbolje vino u kotaru Dubrovnik i velike količine maslinovog ulja ocijenjenog najboljim u provinciji. Trgovalo se na tržnici u gradskoj četvrti Ploče, a različite vrste robe nabavljalo u gradskim trgovinama. Do provincijske ceste koja je povezujući dubrovačke općine slijedeći liniju obale vodila u grad putovalo se lošim i neodržavanim putovima. U svakodnevnom životu zadržale su se lokalne mjere i utezi.

U gospodarskom opisu općina Gruž i Pile, Ploče i Bosanka navedeni su udjeli obrađenih, neobrađenih i neplodnih površina u iskazanoj površini svih čestica zemlje prema podacima iz upisnika čestica zemlje. U obrađene površine ubrajale su se oranice, maslinici, vinogradi, vinogradi s maslinama i vrtovi. U neobrađene pašnjaci i šume. Površine putova, rijeka, bujica, kanala, neplodnih stjenovitih terena i dvorišta iskazane su u upisnicima, a kategorizirane su kao neplodno. Od ukupno 2297 jutara zemlje pod kulturom bilo je obrađeno 611 jutara, odnosno 26,6%, neobrađeno 1604 jutara (69,8%), a neplodno 82 jutara (3,6%). Najveći dio teritorija Dubrovnika bio je krš obrastao rijetkom i suhom travom, grmljem i makijom, rjeđe šumarcima. Šuma je bilo malo izuzev onih u Gružu. Kao i u Rijeci Dubrovačkoj sve površine koje su se mogle obrađivati bile zasijane ili zasađene različitim kulturama. Maslinici i vinogradi na padinama nad Gružem, Pilama i Pločama stopili su se s vrtovima i đardinima tih rahlo izgrađenih dijelova i uokvirili povijesni grad sa svih strana tvoreći jasnu granicu između grada i njegovog prirodnog okruženja.

Župa Dubrovačka (*Sindacato di Breno*)

Općina Župa Dubrovačka prostirala se između granice s Otomanskom državom i Jadranskog mora istočno od Župe Dubrovačke i općine Pile, Ploče i Bosanka sve do Cavtata (*Ragusa Vechia*). Strmi planinski lanac sa zapada i sjevera okružuje dolinu Župe Dubrovačke otvorenu prema morskoj obali, jugu i jugoistoku. Godine 1837. sjedište općine Župa Dubrovačka bilo je u Zavrelju budući da je mjesto sjedišta općine u to vrijeme bilo određeno prema mjestu prebivališta izabranog načelnika.

Prvom katastarskom izmjerom provedenom 1837. godine općina Župa Dubrovačka podijeljena je na trinaest katastarskih općina, u skladu s povijesnom podjelom Župe u sklopu Dubrovačke Republike:

Brgat Donji (*Bergato Inferiore*), Brgat Gornji (*Bergato Superiore*), Čelopeci (*Celopezzi*), Čibača (*Cibaccia*), Grbavac (*Grabavaz*), Martinovići (*Martinovich*), Makoše (*Makosce*), Buići (*Buich*), Petrača (*Petraccia*), Brašina (*Brascina*), Zavrelje (*Savreglie*), Soline (*Soline*) i Plat (*Plat*).

Zapadni dio općine Župa Dubrovačka koji neposredno graniči s područjem Dubrovnika i Rijeke Dubrovačke sastoji se iz četiri katastarske općine. Gledajući od sjevera prema jugu, odnosno od zapada prema istoku to su: Brgat Donji, Brgat Gornji, Čibača i Čelopeci, ukupne površine 1556 jutara i 440 kvadratnih hvati koja je bila podijeljena na 3482 parcele.

Općine Brgat Donji i Brgat Gornji su položene na strmim i brdovitim stranama lanca koji dijeli dolinu Breno od Rijeke Dubrovačke, dok se na području općine Čelopeci brdovit teren sa sjevera

spušta prema dolini te ona obuhvaća i dio nizinskog, plodnijeg tla. Prostor Čibače, iako na većoj nadmorskoj visini, pretežito je ravan i uključuje zapadni dio doline Breno. Zemljopisne karakteristike prostora ovih općina utjecale su na oblik i položaj naselja te na način života i privređivanja.

Sva naselja su smještena uz rub obradivih površina. U malom zbijenom naselju Brgata Donjeg, u 37 kuća na rubu plodne visoravni s čije se istočne strane uzdižu strmi i kameniti pašnjaci, živjelo je 33 obitelji, odnosno svih 209 stanovnika općine, dok je 35 obitelji (238 stanovnika) Brgata Gornjeg nastanjivalo nekoliko odvojenih zaselaka u kojima su živjele obitelji istog roda okružene svojim nevelikim poljima, maslinicima i vinogradima. U tri zaseoka Čelopeka, na rubu doline Breno živjelo je 233 stanovnika (39 obitelji) u 56 kuća.. U tri zaseoka Općine Čibača smještenih podalje od morske obale u 31 kući živjelo je 28 obitelji (184 stanovnika). Seoske su kuće bile građene kamenom u mortu, pokrivene crijepom. Putovi koji su povezivali sela i zaseoke bili su loši i slabo održavani, izuzev karavanskog puta koji je kroz ovo područje dolazio sa sjeverne granice i vodio u grad te je održavan o državnom trošku. Svi stanovnici ovog područja bavili su se zemljoradnjom obrađujući svoja nevelika imanja i zemlje posjednika iz Dubrovnika ili one u crkvenom vlasništvu. Kao i svugdje na području Dalmacije vlasnici kuća i zemalja bili su muškarci, žene samo kao udovice. Zbog škrte zemlje, malih parcela i miješanja različitih kultura na istoj parceli, zemlja je uglavnom obrađivana ručno, motikom (na kamenitim i plitkim oranicama u Brgatu Donjem isključivo). U Brgatu Donjem, Čibači i Čelopecima bilo je oranica koje su se mogle obrađivati plugom s parom volova, ali u odnosu na ukupnu obradivu površinu samo dvadeset posto. Volova je bilo malo pa su se zaprege posuđivale. Uz poljodjelske proizvode, od kojih je ulje imalo izuzetnu kvalitetu te se preko trgovaca na veliko prodavalo čak u Trstu i Veneciji, na području ovih općina važna grana privređivanja bilo je stočarstvo, posebno ovčarstvo. Tako je na području Župe Dubrovačke godine 1841. bilo čak 129 mesara te je proizvedeno 60.000 funti sušene ovčetine. Žene koje su se bavile domaćinskim poslovima (po jedna u svakom domaćinstvu) izrađivale su proizvode za svakodnevnu upotrebu u domaćinstvu među kojima su sigurno bili i odjevni predmeti od vune jer su ovce s ovih područja davale finu vunu.

Prema statističkim podacima koji dokumentiraju udjele obrađenih, neobrađenih i neplodnih površina u iskazanoj površini svih terena za zapadne općine Župe Dubrovačke od ukupno 1556 jutara zemlje na samo 458 jutara (29,4%) bile su oranice, polja s maslinama, vinogradi, maslinici i vrtovi u neposrednoj okolici malih sela i zaselaka. Prirodni krajolik - pašnjaci obrasli škrtom travom na strmim kamenitim padinama, s pokojim stablom niskog hrasta ili mirtom i rijetke hrastove šume zauzimali su 68% površine (1058 jutara).

Katastar s početka 19. stoljeća dokumentira urbanu i društvenu strukturu grada Dubrovnika u kojem se, uz plemstvo i zemljoposjednike, pojavljuje i bogati građanski sloj, grada koji je nadržavao svoju povijesnu jezgru okruženu zidinama i stambenim se četvrtima prelio na Pile i Ploče s građanskim kućama u bujnom zelenilu. Već se tada može zamijetiti tendencija širenja grada prema istoku nizanjem kuća s vrtovima nad strmim liticama na samoj obali između Ploča i crkvice sv. Jakova te prema zapadu, prema zaljevu Gruža – začetak transformacija koje će u dvadesetom stoljeću u potpunosti promijeniti sliku grada.

Krajolik i organizacija ruralnog prostora dubrovačkog područja zabilježen u Franciskanskom katastru odraz je tradicijskog načina života dubrovačkog sela koji se nije mijenjao stoljećima i na koji političke promjene - uspon i pad Dubrovačke republike, napoleonski ratovi i uspostava

austrijske vlasti nisu imali bitan utjecaj. Katastar bilježi vrijeme koje je prethodilo velikim promjenama u načinu života i privređivanja u dvadesetom stoljeću u kojima će nestati tradicijski način seoskog života i u kojem će novi oblici privređivanja trajno promijeniti nekadašnji seoski prostor.

Izvori:**Rijeka Dubrovačka:**

Petrovo Selo (Petrovosello) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 440

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine - veza listova, ukupno 6 detaljnih listova, dodatak listu II (ad II) zajedno sa Sustjepanom i Mokošicom

Mokošica (Mocoschizza) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 358

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine - zajedno s Petrovim Selom Sustjepan (S. Stefano) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 632

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Petrovim Selom

Obuljeno (Obuglieno) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 399

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine - zajedno s Prijedorom

Prijedor (Prievor) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 498

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – veza listova zajedno s Obuljenom i Rožatom, ukupno 4 detaljna lista, dodaci listovima III i IV (ad III, ad IV) zajedno s Obuljenom i Rožatom

Rožat (Rosqiato) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 543

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine - zajedno s Prijedorom

Komolac (Komolaz) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 255

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Šumetom

Čajkovicica (Ciaicovich) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 79

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Šumetom

Knežica (Knesqizza) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 244

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Šumetom

Šumet (Gionchetto) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 628

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – veza listova zajedno s Komolcem, Knežicom i Čajkovicom, ukupno 5 detaljnih listova, dodatak listu V (ad V) zajedno s Komolcem, Knežicom i Čajkovicom

Dubrovnik:

Pile, Ploče i Bosanka (Pille, Ploche e Bossanka) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 144/1 i 144/2

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – naslovna skica, veza listova, ukupno 5 detaljnih listova, ukupno 8 listova quadrupla scala (4 lista ad III, 2 lista ad IV, 2 lista ad V)

Dubrovnik (Ragusa) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene HR DAST AMID, kutija 144/1 i 144/2

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – listovi quadrupla scala u sklopu Pile, Ploče i Bosanka (4 lista ad III, 2 lista ad IV, 2 lista ad V)

Gruž (Gravosa) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene HR DAST AMID, kutija 192

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – ukupno 6 detaljnih listova, dodatak listu I (ad I)

Župa Dubrovačka (Breno):

Brgat Donji (Bergato Inferiore) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 56

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – veza listova, veza listova zajedno s Brgatom Gornjim, ukupno 5 detaljnih listova zajedno s Brgatom Gornjim

Brgat Gornji (Bergato Superiore) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene

HR DAST AMID, kutija 57

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Brgatom Donjim

Čelopeci (Celopezzi) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene HR DAST AMID, kutija 84

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – zajedno s Čibačom

Čibača (Cibaccia) - Upisnik čestica zemlje, Upisnik čestica zgrada, Operat porezne procjene HR DAST AMID, kutija 89

- originalni planovi prvog službenog premjera iz 1837. godine – veza listova zajedno s Čelopecima, ukupno 5 detaljnih listova zajedno s Čelopecima